

Tomi Reich

Amintiri din Turda

Orașul de pe Arieș

Turda, orașul copilăriei și adolescenței mele, are o istorie foarte lungă. Specialiștii în istorie și arheologie susțin că orașul a fost întemeiat de Daci, mult înainte de invazia Legiunilor Romane și era cunoscut sub numele de Patavissa. În jurul anului 103 (AD) Legiunile Romane au cucerit orașul și i-au schimbat numele în Potaissa. Orașul a devenit o bază militară (castrum) pentru Legiunea a 5-a Macedonica. În anul 271, sub presiunea neîncetată ale triburilor barbare (Vizigoții, Ostrogoții, Longobarzii, Vandalii, etc.) care veneau valuri-valuri dinspre răsărit, Romanii au părăsit Dacia și s-au retras la sud de Dunăre. În jurul anului 1000, Transilvania a fost cucerită de maghiari și anexată Ungariei. La sfârșitul primului război mondial (în 1918) și în conformitate cu tratatul de la Versailles, Transilvania s-a unit cu România.

Mărturisesc că pentru mine, Turda a fost întotdeauna o enigmă: cum se face că un oraș cu o istorie atât de îndelungată, a rămas totuși atât de mic și atât de provincial? Doar Bunul Dumnezeu l-a blagoslovit cu multe bogății naturale și o poziție strategică demnă de invidiat! Turda e o poartă spre Munții Apuseni, un punct de plecare spre Cheile Turzii, un loc unde se exploata sarea încă din antichitate, un loc cu un excelent potențial turistic.

Total e acolo, de mii de ani, doar trebuie amenajat și dezvoltat! Dar asta, din păcate, nu s-a făcut. De ce? La întrebarea aceasta eu pot să dau doar un răspuns parțial, un răspuns valabil doar pentru perioada 1941-1964, când eu am trăit la Turda.

În perioada 1941-1945 România se afla în război și, în mod firesc, nimeni nu se interesa de turism; în perioada 1945 – 1947, Europa, inclusiv România, încă nu și-a revenit din teribilul șoc cauzat de cel de al doilea război mondial; în 1948 România a devenit o țară comunistă și conform ideologiei comuniste, baza economiei trebuia să fie industria. Turismul nu era pe ordinea zilei și nu era considerat ca ceva "serios" din punct de vedere al economiei naționale. Așadar, guvernele comuniste au dezvoltat industria. La Turda exista industrie și înainte de regimul comunist: fabrici de ciment, sticlă, porțelan, ceramică, uzinele chimice și altele. Toate acestea au fost naționalizate în 1948 și apoi dezvoltate.

Sub regimul comunist s-au construit și întreprinderi noi. Una din acestea era "Silica", o fabrică care producea cărămizi speciale, rezistente la temperaturi înalte. Aceste cărămizi erau folosite drept căptușeală pentru partea interioară ale furnalelor de oțel. "Oțel" și "furnale" erau cuvinte cu rezonanță foarte bună în ideologia comunistă.

M-am întrebat de multe ori dacă "tovarășii" de la Comitetul Central al P.C.R. știau ceva despre viața muncitorilor de la fabrica "Silica" din Turda?

Iata faptele, pe scurt:

Un muncitor care lucra patru sau cinci ani la această întreprindere, avea șanse de aproape sută la sută să contracteze o teribilă boală: silicoza! Și cine a contractat-o, avea șanse să mai trăiască cel mult un an! Fabricile și uzinele din Turda emanau zilnic cantități enorme de fum, de praf și de gaze otrăvite așa că aerul era extrem de poluat. Dar se pare că asta nu impresiona pe nimeni, cu atât mai puțin pe cei care cârmuiau țara.

Turismul local era limitat la Cheile Turzii, la Durgău și la băile sărate. La acesta din urmă, în zilele de 1 Mai și 23 August, autoritățile locale organizau o "chermeză". În aceste zile, dacă nimereai pe acolo și dacă aveai multă răbdare și puțin noroc, puteai să-ți cumperi doi mititei cu o felie de pâine și o halbă de bere. În anii 40 și începutul anilor 50, viața culturală a orașului era centrată mai ales pe cele două cinematografe: "Maxim Gorki" și "Pacea". Viața era grea, salariile mizerabile și aproape toate produsele de consum erau raționate. Pentru orice fleac trebuia să stai "la coadă" ore în șir.

Și totuși, anii aceștia mi-au rămas în memorie ca una din perioadele fericite ale vieții mele. În timpul vacanțelor de vară mergeam "la Băi" sau la Arieș; câteodată făceam excursii la Cheile Turzii și uneori chiar mai departe, în Munții Apuseni, cu "Mocănița". Iarna făceam ski pe dealurile din împrejurimi; duminica ieșeam la "Corso" și ne întâlneam cu prietenii. Învățătorii, profesorii și instructorii de pionieri ne repetau zilnic că "sub conducerea înțeleaptă a Partidului și Guvernului noi trăim o viață fericită." Iar noi, copii naivi și creduli, eram convinși că tot ce ni se spunea era absolut adevărat.

În anul 1956, această perioadă fericită a luat sfârșit odată cu terminarea liceului. Vrând-nevrând, a trebuit să iau la cunoștință că adolescența s-a terminat și neuitățile versuri ale lui George Coșbuc:

"E o luptă viața, deci te luptă,
Cu dragoste de ea, cu dor!"

au primit, deodată, o nouă dimensiune: dimensiunea realității!

Marea majoritate a absolvenților au părăsit Turda, îndreptându-se spre instituțiile de învățământ superior din București, Cluj și Timișoara. Cred că nimeni nu și-a pus întrebarea: "De fapt, de ce nu exista un institut de învățământ superior și la Turda? De ce la București exista Universitate, Institut Politehnic, Institut de Medicină, Institut de Științe Economice, Academie de Muzică și Arte și multe alte institute similare, în timp ce la Turda... nimic!? Orașul București a fost întemeiat doar în urmă cu aproximativ 600 de ani! Un adevărat "puști" față de Turda, care există de peste 2000 de ani! Ce nedreptate istorică!

Da, știu că mulți vor spune că Bucureștiul e, totuși, capitala țării și se cuvine ca acolo să fie concentrate cele mai prestigioase instituții de învățământ superior. Dar asta nu e o lege și nici măcar o necesitate! În Anglia, de exemplu, Londra, capitala, are câteva universități bune; dar cele mai prestigioase universități engleze se află la Oxford și la Cambridge, ambele situate la sute de kilometri de Londra. Situația e similară și în Statele Unite. Capitala Washington are și ea câteva universități; dar cele mai prestigioase universități americane : M.I.T., Harvard, Princeton, Yale, Cornell, U.C.L.A., Stanford și Caltech se află la mii de kilometri de capitală.

La asta se cuvine să mai adăugăm că de-a lungul anilor, Turda produs mulți oameni de seamă: scriitori, poeți, artiști, compozitori, diplomați, doctori, arhitecți, ingineri, chimiști, fizicieni, matematicieni, avocați, economiști și lista se mai poate continua. Din păcate foarte puțini din aceștia s-au reîntors la Turda după terminarea studiilor. Motivul nu e greu de găsit: la Turda nu exista niciun institut de învățământ superior, niciun laborator modern de cercetare științifică. Doar o atmosferă provincială care nu încuraja gândirea și activitatea neconformistă, atât de necesare pentru dezvoltarea și avansarea științelor și artelor.

Rămâne de văzut dacă în viitor se vor găsi câțiva oameni curajoși și cu inițiativă, capabili să transforme orașul acesta milenar și într-un centru de știință și cultură.

Notita autobiografica

M-am nascut in 1940 la Cluj. Copilaria si adolescenta mi-am petrecut-o la Turda. Acolo am facut si liceul. Pe urma am ajuns la Universitatea din Timisoara, la facultatea de matematica si fizica pe care am absolvit-o in 1964. In acelasi an am emigrat in Israel, cu familia (parintii si sora) si ne-am stabilit la Petach-Tikva, 15 km est de Tel-Aviv.

Am fost profesor de matematica, statistica si cercetare operationala la Colegiul Tehnologic al Univ. din Tel-Aviv; in paralel am fost profesor de matematica si la Institutul Pedagogic (cu profil tehnologic) din Tel-Aviv. In anul 2006 am iesit la pensie. Sunt casatorit si am doi baieti: Michael si Amir si doua nepoate: Inbal si Shira.

Am inceput sa-mi scriu amintirile in urma cu doi ani. De fapt, cartea nu e organizata pe capitole, ci pe "cicluri". Primele doua cicluri, intitulate respectiv: "Amintiri din Turda" si "Amintiri din Timisoara" sunt scrise in limba romana.

Ciclul al treilea, intitulat "Tordai emlekek" e scris in limba maghiara. Ultimul ciclu, intitulat "Zichronot" e scris in limba ebraica (ivrit).

Tomi Reich